

ТМГ. XXXVIII	Бр. 3	Стр. 1233-1251	Ниш	јул - септембар	2014.
--------------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 604.6:366.1

Прегледни рад

Примљено: 22. 5. 2013.

Ревидирана верзија: 17. 3. 2014.

Одобрено за штампу: 12. 9. 2014.

Соња Спасојевић

Универзитет у Крагујевцу

Правни факултет

Крагујевац

ГЕНЕТСКИ НЕМОДИФИКОВАНА ХРАНА КАО ПРЕДМЕТ СЛОБОДЕ ИЗБОРА ПОТРОШАЧА

Апстракт

У раду аутор је анализирао питање слободе избора потрошача на генетски немодификовану храну. У том смислу најпре је детаљно анализирана пресуда Европског суда правде која се односи на мед заражен поленом генетски модификованог кукуруза, као и актуелна пракса немачких судова. Пресуда Европског суда правде, као и поједине одредбе европских прописа о генетски модификованим организмима (у даљем тексту: ГМО) су анализирани из разлога што је један од услова у процесу приступања Србије ЕУ хармонизација домаћих прописа са прописима ЕУ, што подразумева и имплементацију у домаће законодавство одредби које се тичу ГМО-а. Са друге стране, немачка судска пракса је анализирана имајући у виду је Немачка један од најјачих противника узгајања и коришћења ГМО. Надлежни немачки органи искористили су све могућности које произилазе из европских прописа, да, што је могуће више, спрече примену ГМО. Осим тога, велики број немачких удружења и организација до сада су више пута поднели тужбу пред Европским судом правде против узгајања ГМО. У раду су анализирани и домаћи прописи о ГМО. На основу ових анализа, аутор указује на проблеме са којима се срећу потрошачи при куповини, тј. избору генетски немодификоване хране. Наиме, према европским прописима обележавања производа који садрже ГМО је обавезно ако је њихово присуство више од 0,9%. За разлику од претходног Закона, важећи српски Закон о заштити потрошача не садржи одредбе које се односе на обавезу обележавања производа који садрже ГМО. Обавеза обележавања ГМО производа је пре свега у интересу потрошача, нарочито имајући у виду да према предлогу новог закона о ГМО одговорност за штету коју изазове ГМО производ сноси трговац и сам корисник.

Кључне речи: генетски модификовани организми; генетски инжењеринг; органска храна; слобода избора потрошача; обележавање производа

NON-GENETICALLY MODIFIED FOOD AS A MATTER OF CONSUMER FREEDOM OF CHOICE

Abstract

This paper analyzes the issue of consumer freedom of choice regarding non-genetically modified food. The paper first analyzes in detail the judgment of the European Court of Justice pertaining to honey infected by the pollen of genetically modified corn, as well as the current practice of German courts. The judgment of the European Court of Justice as well as certain provisions of European regulations on GMOs are analyzed because one of the conditions for Serbia's EU accession was the harmonization of domestic regulations with EU regulations, which includes the implementation of GMO-related provisions in domestic legislation. On the other hand, the German judicial practice was analyzed because Germany is one of the strongest opponents of cultivation and use of GMOs. The competent German authority used every option provided by European regulations to prevent GMO implementation as much as possible. In addition, a large number of German associations and organizations have thus far repeatedly filed a claim before the European Court of Justice against GMO cultivation. This paper also analyzes domestic GMO regulations. On the basis of these analyses, the paper emphasizes the problems consumers are facing during the purchase, i.e. selection, of non-genetically modified food. Specifically, according to European regulations, marking of GMO-containing products is mandatory if their presence exceeds 0.9 %. Unlike the previous Law, the current Serbian Law on consumer protection does not contain provisions pertaining to mandatory marking of products which contain GMOs. The obligation of marking GMO products is primarily in the consumers' interest, especially bearing in mind that, according to a newly proposed Law on GMO trade, both the vendor and the consumer are liable for any damage caused by a GMO product.

Key Words: genetically modified organisms, genetic engineering, organic food, consumer freedom of choice, product marking

УВОД

Питање ГМО и хране изазива већ дуже време озбиљне и жучне реакције. Осим тога, ово питање је постало кључна тема друштвених расправа са различитих аспеката: моралних, етичких, религиозних. Присталице најчешће правдају употребу ових производа смањењем глади у свету, решавањем проблема климатских промена, побољшањем њихове нутритивне вредности и повећањем отпорности на спољашње факторе. Противници, са друге стране, упозоравају на могуће негативне последице ових производа по људско здравље и животну средину (Domingo, 2000, pp. 1748–1749; Pusztai, 2002, pp. 75–77; Power, 2002, p. 132). Осим тога, ГМО нарушавају савршене резултате које је дала природа (Engdahl, 2007, p. 84).

ГМО представљају организме у којима је генетски материјал промењен на начин који се не остварује природним размножавањем,

односно природним рекомбиновањем, већ се генетски материјал мења у лабораторијским условима (лабораторијским техникама и методама). Другим речима, гени који имају пожељне карактеристике узимају се из једне и убацују у другу врсту, при чему те врсте могу бити бактерије, вируси, инсекти, биљке, рибе или сисари (Rowell, 2003, р. 17). Први ГМО производ који се појавио на тржишту је парадајз, који има продужену свежину захваљујући протеину изолованом из бактерије *Bacillus thuringiensis* (Smith, 2005, стр. 53).

ГМО се данас узгајају у двадесет три државе на свим континентима, што представља значајну промену у односу на то да су ГМО 1996. године били узгајани у свега 6 држава, првенствено у САД, Канади, Аустралији и Аргентини, с тим што је највећи део узгајан у САД. Последњих неколико година узгој ГМО има посебну експанзију у Индији, Кини и Јужноафричкој Републици (Калуђеровић, 2009, стр. 162).

У ЕУ мали број земаља узгаја ГМО. Кукуруз *MON 810* се узгаја у Шпанији, Португалији, Чешкој и Словачкој, а кромпир *Amflora* је узгајан у Немачкој и Шведској. Међутим, државе чланице увозе у великим количинама ГМ соју и у нешто мањим количинама кукуруз, који се користе за животињску употребу. Издавање дозволе за стављање у промет ГМО је у надлежности Европске комисије на основу независне процене ризика, коју спроводи Европска агенција за безбедност хране (*European Food Safety Authority – EFSA*). Постоје две врсте поступака за добијање дозволе, у зависности од тога да ли је захтев поднет на основу Директиве ЕУ бр. 2001/18 или на основу Уредбе ЕУ бр. 1829/2003. Директива 2001/18 важи за производе који се не могу користити као животне намирнице за исхрану људи или животиња, а Уредба 1829/2003 се односи на производе који садрже ГМО и који се користе као животне намирнице и као намирнице за исхрану људи или животиња.

Захтев за добијање дозволе за стављање у промет ГМ хране и хране за животиње у смислу Уредбе 1829/2003 подноси се надлежном националном органу, који, после потврде пријема захтева, о томе без одлагања обавештава *EFSA*-у. Ова агенција на својој интернет страни објављује скраћене верзије свих захтева које је добила од националних органа. Захтев се затим шаље Европској комисији и државама чланицама, чији надлежни органи ће бити консултовани о захтеву у периоду од три месеца. Са друге стране, *EFSA* подноси своје мишљење о захтеву у периоду од шест месеци од дана добијања захтева.¹ У року од три месеца од пријема мишљења *EFSA*-е

---

¹ Овај рок се може продужити ако се захтева додатна анализа ризика. Мишљење *EFSA* јавност може да коментарише у року од 30 дана од дана објављивања на интернет страници Европске комисије. После истека овог рока, Комисија ће

Комисија подноси предлог одлуке Комитету за ланац исхране и здравље живота, у чији састав улазе државе чланице ЕУ. Да би се усвојио предлог Комисије потребно је да буде изгласан квалификованом већином држава чланица. Уколико до тога не дође, или у случајевима да Комитет одбије предлог Комисије, предлог се шаље Савету министара на усвајање или одбијање путем квалификоване већине. Уколико Савет не донесе одлуку након три месеца, Комисија има право да самостално донесе одлуку.

Поступак добијања дозволе за стављање у промет ГМО на основу Директиве 2001/18 у већем делу се поклапа са процедуром добијања дозволе предвиђене Уредбом 1829/2003. Главна разлика је у томе да дозвола за стављање у промет ГМО добијена од стране Европске комисије на основу Уредбе 1829/2003 аутоматски важи за све земље чланице, док она добијена на основу Директиве 2001/18 мора прво бити имплементирана у земљи чланици у којој је поднет захтев, па тек потом важи на целој територији ЕУ.

Тренутно у ЕУ је дозвољено узгајање две ГМО културе: кромпира *Amflora* чији је произвођач немачки хемијски концерн *BASF*² и кукуруза *MON 810* америчке компаније Монсанто.³ Они се, међутим, узгајају у малом броју земаља (Калуђеровић, 2008, стр. 172).⁴ Наиме, уз оправдане аргументе земље чланице могу да суспендују дозволу за узгајање и стављање у промет на својој територији.⁵ Поред Француске, чији надлежни органи, стручњаци и јавност се оштро и отворено противе ГМО, заштитну клаузулу је покренуло још седам земаља – Немачка, Мађарска, Аустрија, Грчка, Луксембург и Бугарска за кукуруз *MON 810*, а Луксембург и Мађарска за кромпир „*Amflora*“.⁶

Одлуке којима се забрањује гајење генетски модификованих биљака нису политичке већ стручне и правне природе, премда се

анализирати коментаре јавности и консултовати *EFSA* у случају да сматра да ови коментари могу имати утицај на дато мишљење.

² Иако дозвола Европске комисије за узгајање „*Amflora*“ истиче тек 1.3.2020, *BASF* је ипак 2012. године одлучио да престане са његовом производњом уз образложење да Европа није спремна на ту врсту технологије. То практично значи да се са престанком узгајања „*Amflora*“ у ЕУ данас једино може узгајати кукуруз *MON 810*.

³ Трговачко име кукуруза *MON 810* је *YieldGuard*.

⁴ Примера ради, у Аустрији у којој генерално влада негативна атмосфера према ГМО, путем Уредби је забрањено узгајање и увоз великог броја ГМО, који су иначе дозвољени у ЕУ.

⁵ На заштитну клаузулу у смислу чл. 23 Директиве 2001/18 држава чланица може да се позове ако има оправдани разлог да ГМО, који је добио писану дозволу за стављање на тржиште, има штетне последице на живот и здравље људи или околину.

⁶ У Пољској је тренутно на снази забрана продаје генетски модификованог семена. Међутим, у најави је потпуна забрана узгајања кукуруза *MON 810*.

темеље на налазима угледних истраживачких института и надлежних јавних установа. Забрана управо показује да је заштита животне средине и здравља људи важнија од економских интереса ГМО произвођача (Power, 2002, р. 135). Са друге стране, и поред постојања регулативног оквира, ГМО се увелико налазе на тржишту, без претходно темељно спроведених научних истраживања и информисања јавности о њиховим могућим последицама по људско здравље и животну средину.

СПОР ОКО МЕДА ЗАРАЖЕНОГ ПОЛЕНОМ ГЕНЕТСКИ МОДИФИКОВАНОГ КУКУРУЗА *MON 810*

Међу европским земљама Немачка је, поред Француске и Аустрије, један од најјачих противника узгајања и конзумације ГМО. Ова земља је позивајући се на чл. 23 Директиве 2001/18 увела тзв. заштитну клаузулу⁷ и забранила узгајање ГМ кукуруза *MON 810*. Међутим, немачки прописи дозвољавају увоз ГМО и њихових производа.⁸ Главни покретач увођења забране узгајања ГМО кукуруза, као и идеје да Немачка постане земља без ГМО је покрајина Баварска. Иначе, кукуруз *MON 810* садржи ген бактерије *Bacillus thuringiensis* (Бт бактерија), која у кукурузу води стварању Бт-токсина (Smith, 2005, стр. 25).⁹ Ови токсини уништавају гусенице, чије ларве отежавају развој кукуруза. Другим речима, кукуруз сам ствара сопствени пестицид (инсектицидни протеин), који уништава инсекте који га нападају.¹⁰

У Немачкој узгајање генетски модификованих биљака тренутно је ограничено на сорту кромпира *Amflora* хемијског концерна *BASF*. Гајење генетски модификованог кукуруза сорте *MON 810* америчке компаније Монсанто забрањено је од априла 2009. године одлуком Савезног министарства пољопривреде, уз образложење да је ова сорта кукуруза опасна по околину. До тада, ГМО кукуруз је узгајан у Немачкој на површини од 3200ha, од чега највећим делом

⁷ Директива 2001/18 у чл. 23 даје могућност државама чланицама да забране или ограниче продају и/или увоз ГМО као и ГМО производа на својој територији.

⁸ Основни извор права у области ГМО у Немачкој је Закон о генетском инжењерингу (*Gentechnikgesetz*) и доступан је на адреси: <http://www.gesetze-im-internet.de/gentg/index.html>.

⁹ Кукуруз који се добија на овај начин добија способност производње беланчевине која никада није постојала у ланцу исхране од када постоји људска врста. Ова беланчевина има инсектицидно дејство.

¹⁰ Проблем је што овај кукуруз није „програмиран“ да у одређеном тренутку престане да производи овај отров, тако да га крајњи корисник уноси у највећим могућим концентрацијама. Осим тога, на земљишту на коме се једном засеје генетски модификовано семе, ништа друго више не може да расте.

(99%) у Источној Немачкој. Компанија Монсанто се и данас труди да поврати дозволу за узгајање кукуруза. У том смислу, ова компанија је поднела тужбу против Немачке у циљу укидања забране. Међутим, Виши управни суд у Линебергу је одбио тужбени захтев Монсанта уз образложење да заштитна клаузула из чл. 20, ст. 2 немачког Закона о генетском инжењерингу захтева само постојање апстрактне опасности по људско здравље или по околину, а не и постојање конкретних доказа.

Један од основних принципа на којима се заснивају европски прописи о ГМО је принцип коегзистенције ГМО производа и оних произведених конвенционалним и органским путем. У том смислу, прописана је обавезна раздаљина између ГМО и конвенционалних поља кукуруза од 150 метара, односно раздаљина од 300 метара између ГМО и органских поља кукуруза. Међутим, пресуда Европског суда правде од 26. септембра 2011. године доводи у питање оправданост ове мере, нарочито имајући у виду да пчеле које преносе полен ГМО биљака не могу знати за границе између ГМО и поља засађених конвенционалним, односно органским биљкама. У томе се и огледа значај овог спора, који ће имати формативно дејство на каснију праксу и правни приступ регулативи овог питања на нивоу ЕУ. Наиме, по доношењу пресуде постојао је неподељен став јавности због правне сигурности којој ова пресуда води. Међутим, временом баварски пчелари су почели да истичу да нису у потпуности заштићени овом пресудом јер ће се у неким случајевима, без њихове кривице, појавити ГМО полен у меду који они покушавају да произведу органским путем. Управо ова пресуда је била повод за иницијативу која је потекла од баварских званичника да се повећа раздаљина између поља са ГМО и поља са органским или конвенционалним житарицама.

Пресуда Европског суда правде неће имати негативне последице по пчеларе у Немачкој, јер је ова држава забранила узгој ГМО житарица у комерцијалне сврхе. Ипак, то не искључује постојање експерименталних поља. Ситуација је много другачија за земље ЕУ у којима је дозвољено гајење ГМО житарица.¹¹ Због великог значаја који ова пресуда има на будућу праксу и регулативу европских прописа о ГМО, а такође и на слободу избора потрошача на генетски немодификовану храну, у даљем делу рада детаљно ће бити приказана генеза спора.

Повод за ову пресуду био је догађај из 2007. године. Пчелар Карл Хајнц Баблок (*Karl Heinz Bablok*) из Баварске пронашао је у свом меду полен који су његове пчеле сакупљале са генетски моди-

---

¹¹ Ту се пре свега мисли на Шпанију, где се кукуруз *MON 810* гаји на 80000 ha.

фикованог кукуруза *MON 810* америчке компаније Монсанто, који је у истраживачке циљеве гајила једна огледна установа у Баварској.¹² Анализа меда која је спроведена 2005. године показала је да четири процената полена у меду потиче од генетски модификованог кукуруза. Истовремено откривени су и трагови Вт-токсина у меду. Пчелар Баблок је најпре уништио сав мед сматрајући да неће моћи да га изнесе на тржиште, а потом је позивајући се на чл. 36а немачког Закона о генетском инжењерингу и чл. 906, ст. 2 немачког Грађанског законика поднео тужбу против Баварске Управном суду у Аугсбургу. У међувремену овај пчелар се обратио и за помоћ еколошком удружењу пчелара „*Mellifera*“¹³, а у тужби су му се придружило још четири пчелара. На иницијативу овог удружења 2007. године основан је Савез за заштиту пчела од агрогенетске технологије (*Bündnis zum Schutz der Bienen vor Agrogentechnik*), који између осталог пружа правну и финансијску помоћ пчеларима.

Управни суд у Аугсбургу, својом пресудом од 30. маја 2008. године, заузео је став да полен кукуруза *MON 810* значајно оштећује мед у смислу прописа на које се тужилац позвао у тужби, тако да је за стављање таквог меда у промет потребна дозвола у смислу чл. 4, ст. 2 Уредбе 1829/2003.¹⁴ После жалбе коју су против ове пресуде поднеле компаније „*Monsanto Technology*“ и „*Monsanto Agrar Deutschland*“, као и покрајина Баварска, Виши управни суд Баварске одлучио је да укине пресуду Управног суда у Аугсбургу. Образложење Суда у Минхену било је да дозвола о стављању у промет, у смислу европских прописа о генетском инжењерингу, не важи за мед који ненамерно садржи полен кукуруза *MON 810*. Тешкоће у вези са продајом због субјективних очекивања потрошача, према мишљењу овог Суда, не оправдавају заштиту у корист пчелара.

Пошто је ствар враћена на поновно одлучивање Управном суду у Аугсбургу, овај Суд је 30. маја 2008. године донео пресуду да мед који садржи цветни полен генетски модификованог кукуруза *MON 810* није подесан за продају. Суд је у томе видео значајно оштећење пчелара. Ипак, према мишљењу Суда, пчеларима не припада заштита од гајења ГМО. Њима не преостаје ништа друго него да пчеле

¹² Кошнице пчелара Баблока биле су удаљене 500м од огледних поља у власништву немачке покрајине Баварске. Кукуруз сорте *MON 810* одобрен је у Немачкој као храна за животиње, али не и као животна намирница.

¹³ www.mellifera.de

¹⁴ Уредба 1892/2003 забрањује стављање у промет ГМО који је одређен за примену као намирница, односно у намирници, или намирница која садржи ГМО или се састоји односно из ње је произведена или садржи додатак који је произведен од ГМО, ако за производ о коме је реч не постоји дозвола у смислу ове Уредбе.

изместе у области слободне од ГМО. Против ове пресуде обе стране су поднеле жалбу.

По пријему жалбе, Виши управни суд Баварске заузима став да полен, када дође у контакт са медом, губи могућност размножавања, па остаје нејасно да ли се полен тада може подвести под ГМО. Из овог разлога Суд у Минхену одлучује да покрене поступак претходног одлучивања пред Европским судом правде, од кога је затражио одговор на ово питање. Овај суд је 26. септембра 2011. године донео врло значајну пресуду не само у корист пчелара, него и противника гентехнологије.¹⁵ Према мишљењу Европског суда правде, мед који у траговима садржи полен генетски модификованог кукуруза *MON 810* је такође генетски модификована намирница у смислу европских прописа о генетском инжењерингу. Наиме, такав полен настаје од ГМО и сматра се као додатак меду. При том је без значаја да ли полен случајно или намерно доспева у крајњи производ, као и чињеница да полен у меду губи способност даљег размножавања. За стављање таквог меда у промет неопходна је одговарајућа дозвола.¹⁶ Суд је, дакле, разјаснио да чак и незнатни трагови генетски модификованог материјала у једној намирници захтевају испитивање њене сигурности и дозволу за стављање у промет.¹⁷ Овако строги захтеви су, по мишљењу суда, неопходни због још увек недовољно истраженог утицаја, односно ризика генетског инжењеринга по људско здравље.

Овом пресудом Европски суд правде је значајно побољшао заштиту потрошача. Истовремено су пољуљане позиције Европске комисије, компаније Монсанто и немачких органа који толеришу присуство генетског материјала у намирницама. Наиме, по мишљењу Европске комисије, испитивање и дозвола за стављање меда у промет нису потребни у случају када полен ненамерно и без људског утицаја доспе у мед. Међутим, према пресуди Европског суда правде чак и незнатни и нежељени трагови полена генетски модификованог кукуруза чине мед неподесним за продају. Уредба бр. 619/2011 којом се утврђују методе узимања узорака и анализе за службену контролу хране с обзиром на присуство генетски модификованог материјала је, дакле, сасвим јасна и односи се и на мед.

Пресуда Европског суда правде се, такође, не односи само на мед и друге намирнице произведене у ЕУ. Напротив, она се односи

---

¹⁵ Пресуда Европског суда правде у предмету C-442/09 доступна је на адреси: <http://www.lexetius.com/2011/4111>.

¹⁶ Према немачким прописима огрешење о ову обавезу повлачи кривичну одговорност.

¹⁷ Суд је на овај начин прихватио начело нулте толеранције.

на све производе који се увозе и који у траговима садрже материјал генетски модификованих биљака.¹⁸

Мед који у траговима садржи генетски модификовани материјал није подесан за продају услед чега пчелари трпе значајну штету. После пресуде највишег европског суда, баварски Управни суд је, међутим, 27. марта 2012. године донео пресуду према којој немачки пчелари немају право на заштиту својих пчела од загађења поленом ГМ кукуруза *MON 810*. Другим речима, Баварска нема обавезу да предузме мере за спречавање таквог загађења и штете коју трпе пчелари. Ово је нарочито важно, јер је током 2012. године на више од двадесет локација у Немачкој затражено узгајање кукуруза *MON 810*, иако је тренутно на снази забрана његовог узгајања. После ове пресуде остало је нејасно и да ли пчеларима припада право на надокнаду штете.

Својом пресудом баварски Управни суд је заобишао седам месеци раније донету пресуду Европског суда правде. Осим тога, пресуда баварских судија противречи принципу проузроковача (изазивача), као и мерама предострожности о којима према Закону о генетском инжењерингу морају да воде рачуна корисници ГМ организама. За остваривање својих права и постизање правне сигурности баварским пчеларима је једино преостало да затраже заштиту пред Савезним Управним судом у Лајпцигу. Овај Суд је, пак, 29. фебруара 2012. године донео пресуду у вези генетски модификоване репице. Према овој пресуди ризици од генетски модификованих биљака се обимно морају контролисати. Повод за ову пресуду био је догађај из 2007. године, када су сељаци у неколико савезних земаља посејали репу која је у незнатним траговима садржала генетски модификовано семе. После службене контроле контаминације тла, Савезне земље су објавиле обавештење да је репа подорана. Нижи Управни суд у Хесену је сматрао да надлежни органи нису били овлашћени да предузму такве мере, пошто несвесно сејање генетски модификованих организама не представља повреду Закона о генетском инжењерингу. Међутим, према пресуди Савезног управног суда у Лајпцигу од 29. фебруара 2012. сејање ГМО семена је забрањено. Са друге стране, семе које је контаминирано ГМО, а чије узгајање није дозвољено у Немачкој, не може се садити. За случај да произвођачи свесно продају ГМ семе савесним пољопривредницима, одговорност се преноси на произвођаче. Ова пресуда је од великог значаја за потрошаче, пољопривреду и околину, јер спречава контаминацију семеном, а тиме и узгајање генетски модификованих организама чија сигурност није испитана.

---

¹⁸ Пресуда највишег европског суда важна је не само за пчеларство него и за производњу хране за људе и хране животиње, али и за комплетну трговину.

Годину дана после објављивања пресуде Европског суда правде од Европске комисије је стигао предлог промене Директиве 2001/110. Комисија, између осталог, предлаже да се полен убудуће дефинише као природни састојак, уместо као до сада – додатак меду. На овај предлог реаговала су немачка и европска удружења пчелара страхујући да би усвајање овог предлога оставило без основа пресуду Европског суда правде. Другим речима, потрошачима би било ускраћено право на избор генетски немодификованих намирница, а пчелари би изгубили право на надокнаду штете. Предлог Европске комисије једино иде у прилог поборницима генетске технологије, али не и већини пољопривредника, пчелара, произвођача хране и потрошача, који се противе увођењу генетске технологије у пољопривреду и производњу хране.

ПРАВНИ РЕЖИМ ГМО У СРБИЈИ

Основни извор права која се односе на ГМО у Србији је Закон о генетички модификованим организмима (у даљем тексту: Закон о ГМО). Овај закон разликује три основне примене и области регулација које се односе на ГМО:

- примена и коришћење ГМО у затвореним системима (пре свега се мисли на експерименте у лабораторијама);
- намерно пуштање ГМО у средину
- узгајање и стављање ГМО на тржиште.

У смислу Закона о ГМО, ниједан модификован живи организам као ни производ од ГМО не може да се стави у промет, односно гаји у комерцијалне сврхе на територији Србије.¹⁹ Са друге стране, експерименти везани за ГМО се састоје из две фазе: испитивања у затвореном простору и потом тзв. намерног пуштања у средину које са састоји од узгајања ГМО на експерименталним пољима. Ова врста примене ГМО могућа је само на основу решења министра пољопривреде, које он доноси на основу мишљења Стручног савета за биолошку сигурност, а имајући у виду и релевантне примедбе јавности, као и извештај овлашћене лабораторије ако је извештај тражен. Закон ближе прописује услове за употребу у затвореним системима и за намерно увођење у животну средину ГМО, као и руковање, паковање и превоз ГМО и производа од ГМО.

Од великог значаја је и одредба Закона којом се предвиђа да стваралац, корисник или њихов овлашћени заступник у Републици Србији одговара за штету која настане његовом директном, односно

---

¹⁹ Видети чл. 2 Закона о ГМО. Модификовани живи организам (*living modified organism* - LMO) у смислу овог Закона је сваки ГМО или производ од ГМО који је способан за размножавање и пренос генетичког материјала, укључујући и стерилни организам који је способан за раст.

индиректном активношћу везаном за ГМО или производ од ГМО, којом се проузрокују штетне последице по здравље људи и животну средину.²⁰

Наш Закон о ГМО обезбеђује висок ниво заштите животне средине, биодиверзитета, здравља људи и интереса потрошача. Закон, такође, омогућава учешће грађана у поступку издавања одобрења за употребу у затвореним системима и за намерно увођење у животну средину ГМО и производа од ГМО. Од највећег значаја је одредба Закона којом се забрањује комерцијално узгајање и стављање у промет на територији Србије ГМО и производа од ГМО. Међутим, према овом Закону, ГМО се не сматра производ биљног порекла који количински садржи до 0,9% примеса ГМО и примеса пореклом од ГМО. Са друге стране, семенски и репродуктивни материјал не сматрају се ГМО уколико количински садрже до 0,1% примеса ГМО и примеса пореклом од ГМО. Дакле, присуство ГМО у различитим производима до 0,9% сматра се као ненамерна контаминација (исто предвиђају европски прописи), па се такви производи сматрају немодификованим. Имајући ово у виду, као и законску забрану узгајања и стављања у промет ГМО семена и хране која садржи ГМО или је произведена од ГМО, велики недостатак домаће правне регулативе је у томе што, за разлику од претходног Закона, важећи Закон о заштити потрошача не садржи одредбе које се односе на обавезу обележавања производа који садрже ГМО.²¹ Са друге стране, Закон о безбедности хране у чл. 61 прописује да за прво стављање у промет нове хране, генетски модификоване хране и генетски модификоване хране за животиње на територији Републике Србије, или ако се таква храна нађе у промету, субјект у пословању храном, односно храном за животиње, мора имати дозволу у складу са одредбама овог Закона и посебних прописа. Дозволу за нову храну, генетски модификовану храну и генетски модификовану храну за животиње, решењем издаје министар надлежан за послове здравља, а на основу претходно прибављеног мишљења Стручног савета, у складу са прописом који се односи на услове за стављање у промет нове хране, генетски модификоване хране и генетски модификоване хране за животиње.²² Исти

²⁰ Видети чл. 31 Закона о ГМО.

²¹ Ранији Закон о заштити потрошача ("Сл. гласник РС" бр. 79/2005) је у чл. 10 прописивао да "производ који је резултат генетског инжењеринга или у свом саставу има генетски модификоване компоненте, обавезно мора имати ознаку таквог порекла". Закон је садржао и казнене одредбе за случај необележавања. Тако према чл. 77, ст. 1 тачка 5 новчаном казном у износу од 300.000 до 3.000.000 динара казниће се за привредни преступ правно лице ако продаје производ који је резултат генетског инжењеринга или у свом саставу има генетски модификоване компоненте, без ознаке таквог порекла.

²² Видети чл. 61, ст. 2 и 3 Закона о безбедности хране.

Закон у чл. 62 прописује да министарство, односно министарство надлежно за послове здравља води евиденцију издатих дозвола за стављање у промет нове хране, односно генетски модификоване хране и генетски модификоване хране за животиње, у складу са својом надлежношћу.²³

ГМ храна је у Србији присутна од 2000. године, када је одлуком тадашње савезне Владе прихваћена донација САД од 50.000 тона сојине сачме од ГМ соје за производњу концентроване сточне хране (Parić Brankov & Lovre, 2013, p. 101). Тада је овај ГМ производ ушао у ланац исхране у Србији. Имајући то у виду, као и чињеницу да Србија тежи да постане део светског тржишта, у наставку рада ће бити речи о значају обележавања производа који садрже ГМО у контексту слободе избора потрошача на генетски немодификовану храну.

СЛОБОДА ИЗБОРА ПОТРОШАЧА НА ГЕНЕТСКИ НЕМОДИФИКОВАНУ ХРАНУ

Према европским прописима производ мора бити означен као ГМО ако гентехнолошки удео износи више од 0,9%. Међутим, међ са толиким или већим учешћем генетског материјала тешко да би могао да се продаје с обзиром на чињеницу да у становништву постоји отпор према гентехнологији. Са друге стране, ако се гентехнолошки удео налази испод 0,9% , међ се пушта у промет без горње напомене. Логично питање које се овде намеће је питање слободе избора потрошача, осим у једном изузетку. Наиме, ако генетски модификована биљка – као Монсантов кукуруз *MON 810* – није одобрена као животна намирница, тај производ уопште не сме да се продаје.

Упркос неслагањима која постоје у стручним круговима у вези здравствених, еколошких и друштвено-економских последица употребе генетски модификованих организама, намирнице добијене ге-

---

²³ Закон о безбедности хране у чл. 63 прописује да при стављању промет генетски модификоване хране и генетски модификоване хране за животиње, укључујући и количине у расутом стању, субјект у пословању таквом храном или храном за животиње дужан је да субјекту који прима ту храну или храну за животиње, у писаном облику достави следеће податке: 1) да је у питању генетски модификована храна и генетски модификована храна за животиње; 2) о јединственој идентификацијској ознаци, у складу са међународним стандардом. Генетски модификована храна, генетски модификована храна за животиње и нова храна, која се ставља у промет мора на декларацији, поред општих захтева за декларисање и означавање из чл. 30 овог Закона, да садржи и додатне податке о тим својствима. Министар ближе прописује услове који се односе на следљивост, односно посебно означавање генетски модификоване хране и генетски модификоване хране за животиње. Министар надлежан за послове здравља ближе прописује услове који се односе на следљивост, односно на означавање нове хране.

нетским инжењерингом увелико се производе и употребљавају широм света. Гајење и промет генетски модификованих биљака спутава, пак, слободу избора потрошача на генетски немодификовану, тј. органску храну. Аргументи против ГМО показују да само у екстремном случају неће више бити незаражених прехранбених намирница. Наиме, инсекти, птице и ветар могу пренети ГМ семе у суседна поља. Осим тога, полен модификованог биља се може разменити са генетски природним усевима. На тај начин су сви усеви, органски и модификовани, незаштићени од загађивања кроз размену полена.

У најбољем случају слобода избора потрошача на генетски немодификовану (органску) храну захтева такозвано процесно обележавање, тј. потпуну декларацију (такође испод 0,9%) животних намирница које су дошле у додир са гентехнологијом.²⁴ Другим речима, на амбалажи, односно паковању мора да стоји све шта се десило са намирницом од њиве преко покретне траке па до трговине. Различите студије доказују да генетски модификоване биљке нису без даљег безазлене. Наиме, агрохемијски концерни и данас тврде да Вт-отров у кукурузу не може да доспе у људски организам, пошто се распада у телу животиња, тако да је безопасан по здравље. Међутим, једна независна студија доказује ипак супротно. Истраживачи са универзитета Шербрук у Квебеку пронашли су Вт-отров у крви жена и новорођенчади (Aris & Leblanc, 2011, р. 531). Они претпостављају да конзумирањем меса, јаја или млечних производа животиња које су биле храњене гентехнолошким житарицама Вт-отров доспева у пробавни тракт, односно крвоток (а преко пупчане врпце у крвоток бебе у мајчином телу). Тврдњу произвођача ГМ семена да се Вт-отров распада у телу животиња оповргла је једна студија која је рађена у Минхену. Наиме, истраживачи су пронашли Бт-отров у крављој балеги. Супротно очекивању биотехнолошке индустрије, научници су потврдили да генетски модификовани кукуруз отпушта Бт-отров у тло (Jošt & Koks, 2005, стр. 135). Ту он може остати у непромењеном стању и до 25 дана и за то време погубно деловати на микро и макросвет тла.

Према најновијој студији која је новембра месеца 2012. године објављена у стручном часопису „*Food and Chemical Toxicology*“, француски истраживачи су дошли до резултата да пацови храњени генетски модификованом храном умиру раније, и углавном од рака у односу на животиње храњене уобичајеном храном (Clair et al., 2012, р. 4227). Током истраживања, које је трајало две године, једна група

---

²⁴ Обавеза обележавања не сме да важи само за првог конзумента, тј. велетрговца који нема обавезу да информацију о ГМ производу прослеђује даље. Такође, важна је и забрана тзв. ребрендирања производа, тј. могућности да се етикета за ГМ производ замени неком другом.

пацова је храњена генетски модификованим кукурузом сорте NK 603, друга група истим кукурузом који је додатно био третиран пестицидом Раундап (*Roundup*), а трећа група је добијала обичан кукуруз, третиран Раундап пестицидом.²⁵ Седамнаест месеци од почетка истраживања животиње храњене ГМ кукурузом умирале су петоструко пута чешће у односу на друге животиње.²⁶

Француски научници су, такође, доказали да Вт токсин може да оштети и људске ћелије (Clair, Gress, & Mesnage, 2012). До сада се сматрало да отровне материје имају дејство само на одређене животиње. То је био разлог што надлежни органи ЕУ до сада нису тражили да се испита дејство токсина из генетски модификованог кукуруза на људске ћелије.

Међу важнијим људским правима спадају право на информацију и право на заштиту здравља. Ова права су у најдиректнијој вези са питањем слободe избора потрошача на генетски немодификовану храну. Данас велики број намирница садрже ГМО (кукурузни чипс, кукурузне тортиље, соја сос, уље од уљане репице, воћни сокови који садрже шећер из ГМО шећерне репе). Такође, у индустријски прерађеним намирницама ГМО састојци могу да се нађу на мање очигледним местима. У том смислу, адитиви се често не означавају као састојци који се добијају од кукуруза или соје, а могу се наћи чак и у хлебу. За разлику од ЕУ и остатка Европе, у САД је забрањено ставити на прехранбени производ податак да ли он садржи ГМО или не. Дозвољено је написати састојке хране, али не и чињеницу да су неки или сви генетски модификовани. САД, дакле, забрањују информисање потрошача о саставу робе коју купују. Ипак сумње у исправност хране од ГМО-а потврђује недавна одлука ланца самопослуга „*Whole Foods*“ у САД и Канади да ће због захтева потрошача у наредних пет година први увести обележавање генетски модификованих садржаја уколико их њихове намирнице садрже.

Резултати било које озбиљне дугорочне анализе, објављене у реноминарним светским часописима, указују да не постоји спор да ли су ГМО штетни по људско здравље, већ само је питање колико су штетни. Уставна обавеза заштите потрошача, односно основна људска права на информацију и заштиту здравља обавезују надлежне државне органе да доследно примењују Закон о ГМО, односно спрече илегалан узгој и промет ГМО. Такође, неопходно је образовање произвођача и потрошача, значајније повећање казни за кршење пропи-

²⁵ ГМО кукуруз и Раундап пестицид су производи компаније Монсанто.

²⁶ Студија је показала да је већина женки умирала од рака дојки, а мужјаци од рака коже и бубрега. После објављивања ове студије познати противник ГМО и посланик у Европском парламенту Жозе Бове (José Bové), затражио је у Бриселу да се суспендује дозвола за стављање у промет и увоз ГМО.

са о забрани узгоја ГМО-а, економско подстицање органске и интегрално контролисане конвенционалне пољопривреде.

У 21. веку брига о здрављу и природној средини намеће обавезу узгајања здравих, квалитетних производа, без примеса било каквих загађивача. Корист коју једна држава има од здравља својих грађана је немерљива. Са друге стране, не треба занемарити ни економску корист од узгајања органских производа, јер у будућности највећи број људи због бриге о свом и здрављу својих потомака тражиће управо органске и производе са фарми.

ПРАВНО-ПОЛИТИЧКИ И ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ЗАБРАНЕ УЗГАЈАЊА И ПРОМЕТА ГМО У СРБИЈИ

Један од главних услова за улазак Србије у Светску трговинску организацију (СТО) је прихватање увоза ГМО. Наиме, један од принципа ове трговинске организације је да не смеју постојати никаква ограничења у трговини. Уклањању баријера слободној трговини доприноси и Трансатлантски бизнис дијалог који се, између осталог, противи обележавању које утиче на слободно кретање роба и услуга (Рајић Вранков, 2013, стр. 63). Принцип слободне трговине важи и за ГМО. Међутим, важећи српски Закон о ГМО је у том смислу рестриктиван, што представља препреку Србији у процесу приступања СТО. На режим у Србији врши се велики притисак споља да се дозволи увоз ГМО, чему се противи велики део стручне јавности и грађана Србије. По узору на друге европске државе, одборници у преко 100 скупштина градова и општина у Србији једногласно су усвојили Декларацију против увоза, узгоја, прераде и промета ГМО и производа од ГМО у складу са Законом о ГМО из 2009. године.²⁷ Позивајући се на неколико озбиљнијих анализа које указују на то да више не постоји спор да ли су ГМО штетни по људско здрвље, већ је само питање колико су штетни, као и на петицију 900 светских научника који упозоравају владе света да је конзумирање ГМО хране узрок настанка 70 болести, Лекарска комора у Србији се изјаснила против увоза ГМО. Исто тако, на примедбу Удружења потрошача, у нацрт Закона о заштити потрошача унета је одредба која регулише промет ГМО. Нови члан закона предвиђа да у случају да је право потрошача на безбедност угрожено продајом роба или услуга опасних по живот, здравље или животну средину, надлежни органи су дужни да у најкраћем року донесу одлуку о хитној инспекцијској

²⁷ Ситуација је иста и у земљама ЕУ. Примера ради, до краја августа у Немачкој је било 198 региона без ГМО, 235 општина, 29.836 фармера, односно 1.075.407 ха земљишта без ГМО. Подаци преузети са сајта: <http://www.gmo-free-regions.org/gmo-free-regions/germany.html>

контроли. Овај члан закона, међутим, решава само део проблема, јер не омогућава потрошачима да знају шта једу. Наиме, евентуално отварање граница за ГМО не значи и обавезу декларисања производа који садрже до 0,9 % ГМО. Са друге стране, стручњаци упозоравају да наше лабораторије не детектују генетски модификовани састав мањи од 1,5%, што значи да у будућности потрошачи неће знати какву храну једу.

Усаглашавањем Закона Србије са правилима СТО, које се од Србије захтева, директно се угрожава здравствена и прехранбена безбедност грађана Србије. С тим у вези, не треба заборавити да је Србија потписала Картагенски протокол о биолошкој сигурности. Потписивањем овог Протокола више од 130 влада се договорило да примени принцип предострожности и обезбеди биосигурносно законодавство на националном и међународном нивоу и да ће ови закони имати предност над трговинским и финансијским споразумима у оквиру СТО. Такође, Устав Републике Србије у чл. 90 обавезује Србију да штити потрошаче. Посебно су забрањене радње усмерене против здравља, безбедности и приватности потрошача, као и све нечасне радње на тржишту. У те нечасне радње спадају поступци не само домаћих него и страних произвођача, који у производњи појединих производа (нпр. сира, безалкохолних пића, и у кондиторској индустрији) користе ензиме ГМО. Произвођачи на овај начин желе да избегну обавезу обележавања производа, која према европским прописима постоји само ако је производ направљен директно од ГМО. То значи да грађани Србије пију газираних напитка без „шећера“, али заслађене сладом ГМ кукуруза, односно једу увозно месо од стоке која је храњена ГМО сојином сачмом или кукурузом.

Услов који је дат Србији за улазак у СТО, промена важећег рестриктивног Закона о ГМО, показује колико је тема ГМО важна не само у правно-политичком већ и у агроекономском дискурсу. Наиме, поред здравствено-безбедносних проблема, ГМО изазивају и агроекономске проблеме. Ако се тржиште Србије отвори за ГМ биљке и животиње, држава ће морати сваке године да издваја велике своте новца за набавку ГМ семена, будући да ово семе у себи садржи ген који онемогућава да се семе користи и наредне године. Куповина ГМО (Монсантовог) семена могућа је уз повољне кредите Европске банке за обнову и развој, који не морају да се врате ако семе не роди због сушне, поплавне или неродне године. Са друге стране, српско семе се још увек добро котира на домаћем и страном тржишту. Међутим, сви који буду користили семе од домаћих института биће на губитку, јер куповина домаћег семена и препарата за заштиту биља није праћена обезбеђењима од сушне, поплавне или неродне године, у виду повољних или бесповратних кредита. Сејање српских парцела увозним, ГМО семеном, отераће домаће, аутохтоно, хибридно семе

са одличном репутацијом у свету у заборав. То би даље значило губитак великог броја радних места у индустрији семена и садног материјала.

Захваљујући савесним грађанима Србије који су упознати са штетним последицама конзумирања ГМО, истина се проширила у јавности Србије и није дошло до предвиђене измене Закона. И поред тога што већи део интелектуалне и политичке елите и даље ћути о овом важном питању, остаје нада да ће савесни грађани Србије петицијама, трибинама и протестима и даље бранити важећи Закон Србије од интереса мултинационалних компанија. Заштита здравља и природне средине становништва представљају примаран циљ у односу на ступање у међународне организације (СТО) и регионалне групације (ЕУ). Србија заправо треба да одлаже ступање у ову организацију, односно групацију све док се не предузму одговарајуће мере за заштиту националних интереса у виду обезбеђења прехранбене сигурности сопственог становништва, очувања биолошке разноврсности и подстицаја извоза пољопривредно-прехранбених производа из органске и интегрално контролисане конвенционалне пољопривреде.

ЗАКЉУЧАК

У већини европских земаља није дозвољено узгајање ГМО, али је дозвољено њихово присуство у храни. Обележавање производа који садрже ГМО је обавезно ако је њихово присуство више од 0,9%. Најновије студије о последицама генетски модификованог кукуруза довеле су у питање безбедност производа који садрже ГМО по људско здравље и животну средину, и покренуле расправу о томе да ли европски прописи довољно штите потрошаче. Наиме, погрешно је нудити потрошачима нешто што није доказано да је безбедно без обзира на проценат присуства ГМО.

У земљама у којима је дозвољено узгајање ГМО ова одлука потиче од малог броја носилаца власти и озбиљно вређа право сваког појединца на органску и конвенционалну храну. Наиме, ни у једној земљи до данас није изграђен ниједан поуздан механизам који штити слободу избора потрошача, односно право сваког да приликом куповине производа буде тачно обавештен о томе да ли је тај производ генетски модификован у целини, делимично или у траговима, који су само на изглед занемариви.

Познато је да је услов приступања Србије Светској трговинској организацији либерализација прописа у области производње и промета генетски модификоване хране. Овој либерализацији противе се не само здравствено-безбедносни разлози и обавеза заштите потрошача него и економски интереси Србије, као и негативно расположење јавности о ГМО. Уосталом, у 21. веку једно од основних права које имамо је право да знамо какву храну купујемо и једемо.

Анализа домаћих прописа свакако отвара питање процедуре обележавања и промета ГМ хране и ГМ хране за животиње, која је регулисана у Закону о безбедности хране, упркос забрани узгајања и промета ГМО у Закону о ГМО. Такође, остаје нејасно шта се подразумева под новом храном у смислу Закона о безбедности хране. Ова питања свакако изазивају сумњу да се ГМО латентно уведе на мала врата у Србију упркос чињеници да се у генетском инжењерингу укрштају биљне и животињске ћелије и стварају организми о чијим особинама за сада мало знамо, а чије ће се право лице открити тек у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Aris, A., & Leblanc, S. (2011). Maternal and fetal exposure to pesticides to genetically modified foods in Eastern Townships of Quebec. *Reproductive toxicology*, 4, 528–533.
- Clair, E., Gress, S., & Mesnage, R. (2012). Cytotoxicity on human cells of Cry 1 Ac Bt insecticidal toxins alone or with a glyphosate-based herbicide. *Journal of Applied Toxicology*. Retrieved from: <http://www.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/jat.2712>
- Clair, E., Defarge, N., Grees, S., Honnequin, D., Malatesta, M., & Mesnage, R. (2012). Long term toxicity of a Roundup herbicide and a Rounduptolerant genetically modified maize. *Food and Chemical Toxicology*, 50(11), 4221–4231.
- Domingo, J.L. (2000). Health risks of GM foods: Many Opinions but Few Data. *Science*, 9, 1748–1749.
- Engdahl, W. (2007). *Seeds of Destruction: The Hidden Agenda of Genetic Manipulation*. Canada: Global Research, Centre for Research and on Globalization.
- Jošt, M., & Koks T. (2005). Tehnologija samouništenja. Beograd: Metaphysica.
- Калуђеровић, Ж. (2008). ГМО: Првих дванаест година – стање и перспективе. *Социјална екологија: часопис за еколошку мисао и социолошки истраживања околине*, 2, 165–181.
- Калуђеровић, Ж. (2009). Контроверзе око ГМ или трансгених организама. *Arhe*, 12, 159–172.
- Папић Brankov, T., & Lovre, K. (2013). WTO Law and genetically modified products. Retrieved from: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/160376/2/06-Brankov,%20Lovre%20-%20EAAE%20135.pdf>.
- Папић-Brankov, T. (2013). *Hrana budućnosti ili bioterorizam*. Beograd: Službeni glasnik.
- Power, A.G. (2002). Ecological risks of transgenic virus-resistant crops. In: D.K. Letourneau & B.E. Burrows (Eds.), *Genetically engineered organisms – Assessing Environmental and human health effects* (pp. 125–142). Florida: CRC Press.
- Pusztai, A. (2002). Can science give us the tools for recognizing possible health risks of GM food?. *Nutrition and Health*, 16(2), 73–84.
- Rowell, A. (2003). *Don't worry, it's safe to eat: the true story of GM food, BSE, and Foot and Mouth*. London: Earthscan Publications Ltd.
- Smith, M.J. (2005). *Sjeme obmane*. Zagreb: Biovega.

ПРОПИСИ

Директива ЕУ бр. 2001/18, <http://www.eur-lex.europa.eu>
Директива ЕУ бр. 2001/110, <http://www.eur-lex.europa.eu>
Закон о безбедности хране, „Сл. гласник РС“ бр. 41/2009
Закон о генетички модификованим организмима, „Сл. гласник РС“ бр. 41/2009
Закон о заштити потрошача, „Сл. гласник“, 79/2005
Уредба ЕУ бр. 1829/2003, <http://www.eur-lex.europa.eu>
Уредба ЕУ бр. 1830/2003, <http://www.eur-lex.europa.eu>

Sonja Spasojević, University of Kragujevac, Faculty of Law, Kragujevac

NON-GENETICALLY MODIFIED FOOD AS A MATTER OF CONSUMER FREEDOM OF CHOICE

Summary

Unlike the European Commission, which is favourably disposed towards GMO products, the European Court of Justice narrowly defines the term GM foods. The verdict of the court is that the pollen is the component of the product and that it should be considered as a supplement to honey. The obligation to obtain a license to sell is independent of the prevalence of genetically modified material and the fact that pollen accidentally got into honey.

After this verdict, many types of honey will have to be pulled from the shelves. Honey is a deficient product in the EU member states. For example, in Germany about 80% of honey is imported. Honey is primarily imported from South America, where a significant number of plants are genetically modified. In the past few years traces of GM pollen were found in samples of these products.

Organic products are becoming increasingly popular each day in the EU. After the ban on import of honey from Argentina, Chile, and Brazil, there is an ideal opportunity to export our honey to highly selective European markets. Serbia is on the list of countries that are allowed to export honey to the EU. Honey from Homolje is the first product of Serbian geographical origin to be protected under the Lisbon Treaty, which allows for the placement of honey on the European market. According to statistics, the export revenues from Serbian honey only might infuse at least seven billion dollars into our country.

The prohibition of cultivation and trade of GMO products contributes to the increase in exports of organic products and products with a geographic origin to the global market. In addition, a growing number of scientific analyses show that GMO products are harmful to health and the environment. GMO crop pollen is spread by wind and transferred to the crops and across the countryside. Consequently, even these products may not be completely natural. Many organic food producers in the world have lost their certificates because their products, which are without any inherent faults, contain a certain percentage of GMO that has been transferred from the GMO farms. This places biodiversity, which every country protects, at risk. The consumer's right to free choice of non-genetically modified products is a serious argument against commercial cultivation and trade of GMO products.